

Іштван Ковтюк (1934–2020)

АДАЛЬБЕРТ БАРАНЬ, ЄЛИЗАВЕТА БАРАНЬ*

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, UA-90202 Beregszász, Kossuth tér 6., Ukrajna
Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Berehove, Ukraine

© 2021 Akadémiai Kiadó, Budapest

Наукова спільнота закарпатських мовознавців зазнала непоправної втрати: 21 жовтня 2020 року відійшов у засвіти відомий мовознавець, освітянин, перекладач, автор низки шкільних підручників Іштван Ковтюк. Життєве кредо вченого – відданість науці і сумлінне служіння рідній угорській мові.

Народився Іштван Ковтюк 11 січня 1934 року в селі Ратівці (угорська назва Nagyrát) колишнього комітату Унг (Ужгородського району Закарпатської області), яке в той час входило до складу Чехословаччини, там же здобув початкову освіту. У 1949 році вступив до педагогічного училища в Хусті, згодом продовжив навчання в Мукачеві, а в 1953 році отримав диплом за спеціальністю «учитель початкових класів». Відтак навчався в педагогічному інституті в Ужгороді, обравши угорську філологію. Незабаром цей навчальний заклад було реорганізовано, тож навчання продовжив в Ужгородському державному університеті, де в 1958 році отримав диплом філолога, викладача російської мови та літератури. Відтак став працювати в редакції газети «Закарпатська правда», пізніше – в обласному радіо. У 1963 році, коли відкрили відділення угорської філології в Ужгородському державному університеті (тепер – Ужгородський національний університет), став викладачем кафедри угорської мови та літератури. Понад 30 років у цьому закладі викладав різні дисципліни: сучасну угорську мову (морфологію та синтаксис), діалектологію, історичну граматику угорської мови, різні спецкурси з угорського мовознавства. В УжДУ працював до 1994 року. А з 1997 року – професор, згодом завідувач кафедри філології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II.

За період активної діяльності Іштван Ковтюк надбав чималий набуток: з його наукових досліджень, лінгвістичних праць, статей маємо можливість ґрунтовно пізнавати угорську

* Corresponding author. E-mail: barany.erszsebet75@gmail.com

діалектологію та особливості українсько-угорських міжмовних контактів, а ще освітницька, організаторська та перекладацька робота, вагомий внесок у розвиток української та угорської лексикографії – це перелік лише найосновніших зацікавлень науковця, перекладача, викладача.

Із середини 60-х років минулого століття Іштван Ковтюк почав вивчати рідні йому угорські говірки Ужанщини: досліджував особливості їх фонетики, лексики, морфології, синтаксису та стилістики, зокрема вплив східнослов'янізмів на їх словниковий склад. Саме це коло проблематики стало темою його дисертаційного дослідження. Захищена в 1974 році робота Іштвана Ковтюка «Українізми в угорській говірці пониззя ріки Уж Закарпатської області Української РСР» (первісна назва: «Украинизмы в венгерском говоре низовья реки Уж Закарпатской области Украинской ССР»), виконана під керівництвом професора Петра Лизанця, вийшла друком у 2007 році, пролежавши в рукописі майже 35 років (Котуук 2007). Ця важлива для вивчення угорської діалектології та українсько-угорських міжмовних контактів праця була видана кафедрою української та русинської філології Ниредьгазської вищої школи, відомої як науковий осередок справжніх поціновувачів історичних і мовних скарбів східних слов'ян Закарпаття. Редактор Андраш Золтан у передмові до видання зазначив: «Захищена в 1974 році дисертація в Ужгородському університеті у свій час і при тогочасних обставинах не мала можливості вийти друком. Її тема, обсяг та якість опрацьованого матеріалу сповна заслуговували на те, щоб цей доробок уже тоді став частиною друкованої фахової літератури у сфері дослідження українсько-угорських міжмовних контактів» (Котуук 2007: 7).

Упродовж кількох років Іштван Ковтюк брав участь у збиранні матеріалу для «Загальнокарпатського діалектологічного атласу» (1989–2003), а також до словника закарпатських угорських говорів (словникові статті представлені в журналі «Acta Hungarica»). Неабиякого значення набули науково-популярні статті ученого з культури угорської мови, а також переклади художніх творів з української, російської, удмуртської і татарської мов угорською, розміщені на сторінках місцевих газет і журналів. У 1982 році побачила світ книга «Порадник з угорського правопису» [Magyar helyesírási tanácsadó] (Котуук 1982). Статті, що стосуються проблем культури угорської мови, а також особливостей закарпатських угорських говорів, зібрано у виданні під назвою «На витоках рідної мови» [Anyanyelvünk peremén] (Котуук 1995).

Окрім наукової діяльності, Іштван Ковтюк наполегливо працював і в освітній царині, зокрема, із 1971 року створив 16 підручників з угорської мови для загальноосвітніх шкіл Закарпаття (деякі кілька разів перевидавалися), затверджених Міністерством освіти і науки СРСР, пізніше України для 4–11 класів. Таким чином, кілька поколінь угорськомовних школярів Закарпаття вивчали рідну мову саме за підручниками, укладеними Іштваном Ковтюком. У 2005 році разом із групою фахівців учений уклав програму з угорської мови, угорської та зарубіжної літератур для загальноосвітніх шкіл з угорською мовою навчання. Для студентів вищих навчальних закладів були корисними методичні вказівки науковця для вивчення історії та синтаксису угорської літературної мови, а також збірник вправ і завдань з граматики угорської мови тощо.

У 2000 році Іштвана Ковтюка запросили на кафедру української та русинської філології Ниредьгазської вищої школи головним співробітником при укладанні шеститомної бази даних українсько-угорського словника (UDVARI 2000–2003) та двотомного угорсько-українського словника (UDVARI 2005–2006), головним редактором якого є Іштван Удвари.

Окрім цього, Іштван Ковтюк є головним редактором угорсько-українського (KÓTYUK et al. 2006) та українсько-угорського (BÁRÁNY et al. 2008) словничків.

Значні заслуги науковця і в галузі слов'янського мовознавства, зокрема україністиці. Він першим виконав всебічне дослідження впливу східнослов'янських мов (російської та української) на лексику закарпатських угорських ужанських говірок: проаналізував їх фонетичну та морфологічну адаптацію в мові-реципієнті, подав тематичну класифікацію, уклав тлумачно-етимологічний словник майже трьохсот українізмів та русизмів в угорській говірці Ужанщини.

За значний внесок у вивчення угорських говорів Закарпаття Інститут мовознавства Угорської академії наук у 1963 році нагородив Іштвана Ковтюка премією Балінта Чюрі. За здобутки у сфері художнього перекладу в 1997 році Спілка письменників України відзначила його премією імені Федора Потушняка. У 2004 році Міністерством освіти і науки України Іштван Ковтюк як педагог і організатор освіти нагороджений знаком «Відмінник освіти України». За результативну діяльність у науковій, перекладацькій, освітницькій галузях Академія наук Угорщини нагородила Іштвана Ковтюка премією імені Яноша Араня, а Угорська академічна рада Закарпаття у 2016 році – за заслуги у науковій та організаційній діяльності. У вересні 2020 році у Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II вручено премію за відданість імені Томчани.

Іштван Ковтюк був Людиною з великої літери: цілеспрямований, вимогливий до себе і до своїх вихованців та колег, гуманний, турботливий, уважний, готовий допомогти всім і завжди.

Відомо, що кожне покликання є даром Божим. Бог подарував Іштвану Ковтюку покликання дбати про рідну угорську мову, досліджувати її, прищеплювати любов до рідної мови молодому поколінню, з якого виросла плеяда талановитих учителів та дослідників. Його світла пам'ять залишиться в пам'яті учнів, колег і шанувальників.

ЛІТЕРАТУРА

- BÁRÁNY et al. 2008 = BÁRÁNY Erzsébet, CSERNICSKÓ István, DZSANDA Galina, GAZDAG Vilmos, KÓTYUK István, LIBÁK Natália, MARGITICS Katalin (szerk.): *Ukrán–magyar kisszótár. / Українсько-угорський словничок*. Ungvár–Beregszász, 2008.
- KÓTYUK 1982 = KÓTYUK István: *Magyar helyesírási tanácsadó. A középiskolák 4–10. osztálya számára*. Uzsgorod, 1982.
- KÓTYUK 1995 = KÓTYUK István: *Anyanyelvünk peremén*. Ungvár–Budapest, 1995.
- KÓTYUK 2007 = KÓTYUK István: *Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai. / Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре*. Szerkesztette és az előszót írta Zoltán András. (Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 22.) Nyíregyháza, 2007.
- KÓTYUK et al. 2006 = KÓTYUK István, BÁRÁNY Erzsébet, CSERNICSKÓ István, DZSANDA Galina, HÍRES Kornélia, MÁRKU Anita (szerk.): *Magyar–ukrán kisszótár. / Угорсько-український словничок*. Ungvár–Beregszász, 2006.
- UDVARI 2000–2003 = UDVARI István: *Ukrán–magyar szótári adatbázis I–VI*. (Glossarium Ukrainicum 2–7.) Nyíregyháza, 2000–2003.
- UDVARI 2005–2006 = UDVARI István: *Magyar–ukrán szótár I–II*. (Glossarium Ukrainicum 8.) Nyíregyháza, 2005–2006.

